

O NOWYCH TENDENCJACH W BADANIACH NAD TRADYCJĄ USTNĄ. NA KANWIE KSIĄŻKI RAYMONDA F. PERSONA *FROM CONVERSATION TO ORAL TRADITION*

AGNIESZKA MATKOWSKA¹

Person, Raymond F. *From Conversation to Oral Tradition. A Simplest Systematics for Oral Traditions*. Routledge: London and New York, 2016. 214 S.

Pojawienie się publikacji Raymonda F. Persona *From Conversation to Oral Tradition. A Simplest Systematics for Oral Traditions* koresponduje ze zwrotem metodologicznym w badaniach nad tradycją ustną², w szczególności w badaniach porównawczych i interdyscyplinarnych. Zwrot ten doskonale definiują w tomie *Oral Poetics and Cognitive Science*³ Mihailo Antović i Cristóbal Pagán Cánovas, podkreślając konieczność ostatecznego przerwania dominacji obowiązującego paradygmatu pisma (badań nad materiałami pisanymi). Zdaniem badaczy, na skutek prymatu

1 E-mail: agnieszka.matkowska@amu.edu.pl

2 Terminy *przekaz ustny*, *przekaz mówiony*, *tradycja ustna* czy *literatura ustna* niekiedy stosowane są w literaturze przedmiotu obok siebie lub nawet naprzemiennie, choć nie są terminami *stricto* synonimicznymi, stąd propozycja, by oksymoronicznym w swej istocie terminem *literatura ustna* określać tradycję literacką, w której określone gatunki funkcjonowały w formie ustnej (takie rozgraniczenie zaproponował w 1975 roku Berkeley Peabody, zob. *Literatura ustna* 9). Duża część badaczy stosuje jednak ten termin w odniesieniu do utworów charakteryzujących się po prostu ustną techniką wykonania. Obok funkcjonuje również termin *oral-derived literature* odnoszący się do tekstów pisanych o ustnej proveniencji oraz inne terminy odnoszące się do poszczególnych gatunków (np. Lauri Honko dzieli eposy na literackie – *literary* jak *Raj utracony* Milтона, *semiliterary* lub *tradition-oriented* jak *Kalevala* Eliasa Lönnrota i właściwe eposy ustne jak na przykład *Iliada* czy *Odyseja*, zob. Honko 22-23).

3 Wymieniony tom zawiera szereg nowych propozycji metodologicznych badań nad tradycją ustną określonych terminem *kognitywna poetyka literatury ustnej* (*cognitive oral poetics*) i uwzględnia dokonania m.in. analizy konwersacyjnej, gramatyki konstrukcji, analizy dyskursu, lingwistyki kognitywnej.

tekstów pisanych nad mówionymi fenomen tradycji ustnej pozostaje niejako na marginesie badań literaturoznawczych, muzykologicznych czy językoznawczych. Tymczasem multimodalny charakter tradycji ustnej sprzyja interdyscyplinarnej analizie aktu poetyckiego jako złożonej formy komunikacji ustnej i tradycji kulturowej obejmującej improwizowany śpiew, sztukę opowiadania, gestykulację oraz grę na instrumencie w określonej sytuacji nadawczo-odbiorczej. Stąd między innymi kontynuacja badań nad tradycją ustną z perspektywy językoznawstwa kognitywnego: gramatyki konstrukcji i analizy konwersacyjnej, z drugiej strony takie spojrzenie na przekaz ustny to wymierne korzyści dla badań z dziedziny semantyki, pragmatyki oraz komunikacji multimodalnej.

Książka *Persona* wpisuje się w ten nurt badań z dwóch powodów: jest po pierwsze pracą interdyscyplinarną łączącą dokonania literaturoznawstwa (teoria Parry'ego i Lorda⁴ oraz późniejsze rozważania Johna Milesa Foleya) i językoznawstwa (analiza konwersacyjna), po drugie jest studium komparatystycznym, przedmiot którego stanowi analiza kilku tradycji literackich (*Biblia*, epos homerycki, epos południowosłowiański i poemat staroangielski) w zestawieniu z wypowiedziami z codziennych rozmów pochodzącymi w większości z cytowanej literatury przedmiotu (dotyczącej analizy konwersacyjnej).

Praca podzielona jest na siedem rozdziałów poprzedzonych obszernym wstępem i opatrzona jest indeksami (osobowym i przedmiotowym). Wstęp i rozdział pierwszy mają za zadanie zaznajomić czytelnika z podstawowymi problemami badań nad tradycją ustną oraz z historią analizy konwersacyjnej jako dyscypliny naukowej, rozdział drugi stanowi omówienie sztuki opowiadania, a na rozdziały 5-7 składa się analiza materiału z perspektywy analizy konwersacyjnej. Ostatnia część (*Conclusion*) zawiera wnioski podsumowujące.

Wstęp zawiera wprowadzenie do historii dyscypliny, a w szczególności przełomowych badań Milmana Parry'ego i Alberta B. Lorda. W pewien sposób książka *Persona* jest kontynuacją tzw. teorii oralno-formulaicznej Parry'ego – Lorda i Johna Milesa Foleya. *Persona* konstatuje, że by odpowiedzieć na pytanie o możliwość i sposób kreacji skomplikowanych eposów przez niepiśmiennych poetów bez użycia piśma, należy dokonać porównania tradycji ustnej z mową codzienną.

Jak zauważa Autor, już wcześniej wykorzystywano w badaniach nad przekazem ustnym metody i narzędzia z poszczególnych nurtów lingwistycznych, między innymi analizy dyskursu – Anna Bonifazi i David Elmer (2012); teorii aktów mowy Searla i Austina – Richard Martin (1989); lingwistyki kognitywnej – Egbert Bakker (1997). Jednakże, zdaniem *Persona*, w pracach tych brakuje porównania języka i struktury eposu ustnego do języka codziennej konwersacji. Celem takiej ana-

4 Badania terenowe Milmana Parry'ego i Alberta Lorda nad eposem południowosłowiańskim zaowocowały powstaniem przełomowej tzw. oralno-formułowej koncepcji poezji ustnej. Zob. Lord i *Literatura ustna*.

lize porównawczej mogłoby być ukazanie zasad rządzących strukturą wypowiedzi poety, a pośrednio udowodnienie, że poetycki performans nie jest w opozycji do codziennego języka mówionego. Tym samym oznacza to pośrednio kres tzw. Wielkiego Podziału na pisane i mówione oraz z implikacji zeń wynikających (Person 15).

Rozdział pierwszy *Conversation analysis* zawiera, jak powiedziano, zwięzłą historię dyscypliny oraz wyjaśnienie kluczowych pojęć analizy konwersacyjnej⁵ oraz krótką charakterystykę codziennej rozmowy w wersji zinstytucjonalizowanej (*institutional conversation*).

Rozdział drugi *Storytelling Talk-In-Interaction* przedstawia sztukę opowiadania (*storytelling*) jako swoisty odpowiednik tradycji ustnej. Opisanie zjawiska bardziej zrozumiałego dla współczesnego czytelnika czy widza pozwala na uchwycenie multimodalności wydarzenia, jakim jest poetycki performans. Storytelling zarówno w formie konwersacyjnej (*conversational storytelling*), jak i w sformalizowanej, zinstytucjonalizowanej formie (*institutional storytelling*; tu Person przytacza rozmowy w trakcie spotkań klubu AA) stwarza możliwość przyjrzenia się sposobowi budowania narracji. *Institutional storytelling* to w ujęciu badacza szczególna forma *conversational storytelling*, która w świadomy sposób narusza zasady praw uczestnika rozmowy do wypowiedzi w określonej kolejności (*turn allocation*), zaburza budowę wypowiedzi (*turn construction*) i ustaloną organizację sekwencji wypowiedzi (*sequence organization*) ze względu na odmienny stopień sformalizowania i specyfikę wypowiedzi. Dodatkowo Autor zwraca uwagę na sytuacyjność wydarzenia i zależności wynikające z obecności słuchaczy.

Person dowodzi przełomowości teorii Parry'ego i Lorda i pokazuje, w jaki sposób wykorzystać istniejące już kolekcje w dalszych badaniach, zwłaszcza komparatystycznych, by zrozumieć naturę przekazu ustnego jako zjawiska literackiego angażującego żywioł mowy. Przywołanie badań nad sztuką opowiadania stanowi pomost między badaniami nad językiem a tradycją ustną.

Rozdział trzeci *Traditional Phraseology and Turn Construction* stanowi omówienie tradycyjnej frazeologii, w tym Lordowskiej formuły w kategoriach adaptacji reguł tworzenia następujących po sobie fragmentów wypowiedzi. Poszczególne cechy poetyckie codziennego języka mówionego ulegają pewnego rodzaju hiperbolizacji w obrębie tradycyjnej poetyki ustnej, na przykład w przypadku południowo-słowiańskiego eposu bohaterskiego naturalny rytm i prozodia języka codziennego ulega zaburzeniu i zyskuje formę dziesięciozłoskowca.

W rozdziale czwartym (*Theme and Sequence Organization*) Person podnosi temat struktur tematycznych eposu (w ujęciu Alberta Lorda i Johna Milesa Foleya). Zda-

5 W analizie konwersacyjnej *turn* to tzw. kolejka (wypowiedź), a *turn-taking* to system reguł rządzących zabieraniem głosu przez uczestników konwersacji (Sacks, Schegloff i Jefferson 1974). Każdemu uczestnikowi przypisane jest prawo zabierania głosu (*turn allocation*) i umiejętności budowania kompletnych intonacyjnie, gramatycznie i pragmatycznie jednostek składowych wypowiedzi (*turn construction units*).

niem Persona temat to adaptacja sekwencji codziennych rozmów, odpowiednik sekwencji tzw. „kolejek” (*sequence of turns*), a zatem pewna sekwencja wydarzeń.

W rozdziale piątym *Openings and Closings* Autor kontynuuje rozważania nad tematem i sekwencyjnością wypowiedzi. Szczególne znaczenie przypisuje klamrze kompozycyjnej jako narzędziu referencyjnemu opowieści. Figury retoryczne początku i końca w tradycji ustnej mają za zadanie – niczym struktury storytellingu w rozmowie – odpowiednio sygnalizować temat opowieści lub dostarczać informacji o zakończeniu i późniejszej recepcji opowieści.

Kolejny rozdział zatytułowany *Restarts and Their So-Called Literary Adaptations* poświęcony jest analizie konwersacyjnych metod nawiązywania do wcześniejszych sekcji rozmowy oraz kompozycji pierścieniowej (*ring composition*) oraz struktur anaforycznych (*Wiederaufnahme*) jako elementów taktyki literacko-kognitywnej w tradycji ustnej.

Rozdział siódmy *Repair in Conversation and Oral Tradition* dotyczy zestawu praktyk konwersacyjnych mających na celu wyeliminowanie ewentualnych problemów w komunikacji lub w odbiorze dzieła. Nagromadzenie tego typu wypowiedzi w tradycji ustnej ma nawet większe znaczenie niż podczas rozmowy ze względu na złożony charakter dzieła. W ten sposób Person porównuje tradycję ustną i jej praktyki do praktyk i mechanizmów obecnych na różnych poziomach w języku codziennej konwersacji i sztuce opowiadania.

Podsumowanie (*Conclusion*) to z jednej strony streszczenie przez Autora rozdział po rozdziale własnych rozważań przy użyciu aparatu pojęciowego analizy konwersacyjnej, z drugiej strony – ukłon w kierunku wcześniejszych badań Parry’ego i Lorda i wskazanie na ciągłość refleksji nad tradycją ustną, folklorem i literaturą. Przywołując ustępy z *How to Read an Oral Poem* Foleya, Person wskazuje na specyfikę tradycji ustnej i jej podobieństwo do aktu mowy, tj. sytuacyjność i wieloaspektowość oraz uwikłanie w relację poeta – odbiorcy. Przytacza słowa Foleya, że tradycja ustna funkcjonuje podobnie do języka, a nawet – paradoksalnie – „lepiej” niż on, wykorzystując te same środki i mechanizmy („*Oral Tradition Works Like Language, Only More So.*”, Foley 127).

Książka Persona stanowi interesującą pozycję zarówno dla badaczy konwersacji, jak i dla literaturoznawców zajmujących się tradycją ustną i może stać się przyczynkiem do dalszych badań interdyscyplinarnych z pogranicza lingwistyki i językoznawstwa. Przede wszystkim zaś pomaga zrozumieć specyfikę poetyckiego performansu, który – upraszczając – stanowi przykład zrytualizowanej formy komunikacji ustnej (rozmowy), wyolbrzymiającej określone językowe środki wyrazu (język mówiony).

BIBLIOGRAFIA

- Bakker, Egbert. *Poetry in Speech: Orality and Homeric Discourse*. Ithaca: Cornell University Press, 1996.
- Bonifazi Anna, Elmer David. "Composing Lines and Performing Acts: Clauses, Discourse Acts, and Melodic Units in a South Slavic Epic Song". *Orality, Literacy and Performance in the Ancient World*, vol. 9. Ed. E. Minchin. Leiden: Brill, 2012. S. 89-109.
- Foley, John Miles. *How to Read an Oral Poem*. University of Illinois Press: Urbana and Chicago, 2000.
- Honko, Lauri, "Epic and Identity: National, Regional, Communal, Individual". *Oral Tradition* 11/1 (1996). S. 18-36.
- Literatura ustna*. Wybór tekstów, wstęp, kalendarium i bibliografia P. Czaplński. Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, 2010.
- Lord, Albert B. *Singer of Tales*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. Polski przekład: Lord, Albert B. *Pieśniarz i jego opowieść*. Przeł. Paweł Majewski. Red. nauk. G. Godlewski. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2010.
- Martin, Richard. *The Language of Heroes. Speech and Performance in the Illiad*. Ithaca: Cornell University Press, 1989.
- Oral Poetics and Cognitive Science*. Ed. M. Antović, C. Pagán Cánovas. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016.
- Person, Raymond F. *From Conversation to Oral Tradition. A Simplest Systematics for Oral Traditions*. London and New York: Routledge, 2016.
- Sacks Harvey, Schegloff Emanuel A., Jefferson Gail. "A Simplest Systematic for the Organization of Turn-taking for Conversation". *Language* 50 (1974). S. 696-735.

